

Jernej Mlekuž

»Oblastva morajo korigirati spokorništvo burno živeče aleksandrinke.«

Časopisne resnice o aleksandrinkah in aleksandrinstvu do prve svetovne vojne

MLEKUŽ Jernej, dr., Znanstvenoraziskovalni center SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, mlekuž@zrc-sazu.si

»Oblastva morajo korigirati spokorništvo burno živeče aleksandrinke.« Časopisne resnice o aleksandrinkah in aleksandrinstvu do prve svetovne vojne

Zgodovinski časopis, Ljubljana 70/2016 (153), št. 1-2, str. 162–185, cit. 78

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Članek odgovarja na vprašanje, kakšne resnice o aleksandrinstvu in aleksandrinkah je utrjevalo in širilo slovensko časopisje na koncu 19. in začetku 20. stoletja. Pri analizi besedil se omeji na dve skupini člankov, ki zelo artikulirano in izdelano odražata odnos do pojava. V prvem primeru je predstavljen katoliški diskurz, ki pojav obsoja in graja, predvsem zato, ker je poguben za družino in vero. V drugem primeru je analiziran liberalni odnos, ki je prav tako kot klerikalen moralističen in obtoževalen, a s to razliko, da je v ospredju skrb za častitost in čistost naroda. Debata o aleksandrinkah torej ni monolitna, a tudi opazno ne sega zunaj dveh stebrov razpravljanja: vere in narodnosti.

Ključne besede: aleksandrinke, ženske, migracije, slovensko časopisje, klerikalni diskurz, liberalni diskurz

MLEKUŽ Jernej, PhD, Research Centre of the Slovenian Academy of the Sciences and Arts, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, mlekuž@zrc-sazu.si

“The Authorities Must Rectify the Repentance of an *Aleksandrinke* with a Wild Life”. Newspaper Truths on *Aleksandrinke* and *Aleksandrinstvo* before World War I

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 70/2016 (153), No. 1-2, pp. 162–185, 78 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

This text answers the question what truths were spread about *aleksandrinstvo* and the *aleksandrinke* (the Alexandrian women) in the Slovene press at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century. We have limited ourselves to two groups of articles, which probably best articulate a specific attitude towards the phenomenon. The first group represents the Catholic, conservative view of *aleksandrinke* and chides the phenomenon, mostly because it is damaging to the family and the religion. The second group shows the attitude of the selected liberal press towards *aleksandrinstvo*, which could be—just like the conservative stance—very moralistic and accusing, with the difference that its interests were virtue and purity of the nation. The debate on *aleksandrinke* was thus not monolithic, yet it did not noticeably extend beyond the two pillars of discourse: religion and nation—both heavily seasoned with moralising.

Key words: *aleksandrinke*, women, migration, Slovene press, liberal discourse, conservative discourse

Uvod¹

Naslov besedila je primer »debele jezikovne napake v deležniku« iz »družinskega lista« *Mladika* iz leta 1932 – torej že debelo desetletje stran od obljubljenega obdobja zanimanja. Že druga napaka!? Zdi se, da bomo imeli v tem besedilu opraviti z napakami in iskanjem resnice. A ne bi se mogli bolj zmotiti! Namen tega besedila ni, da bi resnico postavil nasproti laži, pomoti, odtujeni zavesti, iluziji, ideologiji, jo torej osvobodili oblasti. Poskušali bomo pokazati prav to, kako je resnica neizbežno prepletena z oblastjo, kako se znotraj diskurzov – teh, po Foucaultu, »nosilcev specifičnih učinkov oblasti« – oblikujejo učinki resnice.² Kajti resnica, kot pravi Foucault, »ni zunaj oblasti«, »ni nagrada svobodnim duhomom, plod dolgotrajne odmaknjenosti, niti privilegij tistih, ki se jim je uspelo osvoboditi«. ³ In kaj v resnici je resnica, če ne oblast? Zastavili bomo torej vprašanje uporabe, delovanja oblasti/resnice, in ne njene resničnosti.⁴

V besedilu torej odgovarjamo na vprašanje, kakšne resnice o aleksandrinstvu in aleksandrinkah je utrjevalo in širilo slovensko časopisje, ta, če si izposodimo Foucaultov izraz, »aparatus vednosti«⁵ ali temu besedilu primernejši »aparatus resnice«. Slovensko časopisje – z besedami Ivana Prijatelja »instrument, ki je pri kulturnem in civilizacijskem preporedu slovenskega ljudstva v narod od [...] šestdesetih let [19. stoletja] igral glavno vlogo«⁶ – je namreč od 19. stoletja, kot razkrivajo

¹ Nekateri deli razprave so bili objavljeni tudi v angleškem jeziku: The newspaper images of aleksandrinke and the national imagination. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*. Göttingen: V&R unipress, 2015, str. 173–192.

² Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 30.

³ Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 72, 73.

⁴ V naši analizi bo šlo predvsem za nabor, dokumentiranje interpretacij, resnic. Diskurz, kot pravi nekoliko zaletavo eden od Foucaultovih spraševalcev, ne potrebuje nobene interpretacije, nikogar, ki bi mu dodelil pomen (glej Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 61). Takšno početje – dokumentiranje interpretacij, resnic – je torej v nasprotju z iskanjem, odkrivanjem nespremenljivih, večnih resnic. Takšno početje implicira, podpira, postavlja prav nasprotni projekt: rušenje, uničevanje idealnih pomenov in večnih resnic. Pri tem pa se neizbežno soočimo z analizo oblastnih razmerij. Ko slišimo govoriti o pomenih, vrednotah, resnicah, se nam zrcalijo oblastna razmerja, gospostvo, oblast.

⁵ Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 35.

⁶ Cit. v Marušič, *Slovenski periodični tisk*, str. 223.

številni avtorice in avtorji, zelo pomembno oblikoval in širil tudi, kot jim lahko na tem mestu rečemo, »spolne resnice«.⁷

Aleksandrinstvo – izseljevanje žena in deklet pred prvo svetovno vojno in po njej predvsem iz Goriške v večinoma takrat svetovljansko mesto Aleksandrijo, kjer so opravljale delo hišnih pomočnic, sobaric, kuharic, varušek in tudi dojljic, vzgojiteljic in guvernant – je v zadnjem desetletju ali dveh povzročilo pravo eksplozijo tako raziskovalnega⁸ kot tudi širšega zanimanja (številni dokumentarci, literarna in publicistična dela, razstave, umetniške uprizoritve idr.).⁹ Kljub poplavi zanimanja za aleksandrinstvo in aleksandrinke pa je zanimanje za časopisne podobe tega pojava povsem izostalo. Ta raziskovalna odsotnost javnega, oblastnega pogleda na pojav je presenetljiva, saj če se vrnemo k razumevanju resnice, te časopisne resnice niso bile »napačna, lažna zavest«, temveč so na takšne ali drugačne načine vplivale tudi na aleksandrinstvo samo in na dejanska življenja aleksandrink. Rečeno s Foucaultom: so sistematično formirale objekte, o katerih so govorile.¹⁰

⁷ Glej Vodopivec, *Kako so ženske*; Jogan, *Seksizem v vsakdanjem življenju*; Verginella, *Ženska obrobja*; Mihurko-Poniž, *Evine hčere*; Testen, *Hišne pomočnice* idr.

⁸ Makuc, *Aleksandrinke*; Miklavčič-Brezigar, *Od Goriške do Afrike*; Koprivec, *Aleksandrinke – življenje v Egiptu*, *Egiptovski otroci*, *Pričevanja otrok aleksandrink*, *Podoba aleksandrinke dojlje*, *Migracije otrok aleksandrink*, *Dediščina aleksandrink*; Škrlič, *Komaj sem čakala*; Kalc, *Aleksandrinke*; Mihurko-Poniž, *Reprezentacije aleksandrink*; Baskar, *Spremna študija* idr. Najpodrobnejši pregled tega raziskovalnega zanimanja bržkone ponujata Verginella (*Aleksandrinke med mitom*) in Milharčič Hladnik (*Aleksandrinke between Past*).

⁹ Osrednji bazen ženske migracije v Egipt so bili nekateri kraji na Goriškem in Vipavskem, manj na Krasu in v Istri, kjer je bila agrarna posest majhna, zadolženost pa velika. Po uvedbi zemljiške odveze (1849), novih dednopravnih norm pa tudi zaradi postopnega demografskega porasta se je na Goriškem in Vipavskem povečalo razslojevanje. V zadnjem desetletju 19. stoletja pa je k slabšanju gospodarskih razmer prispevala še kriza v vinogradništvu (grozdna plesnoba ali peronospora in trtna uš). Številne kmečke družine so bile tako prisiljene iskati resurse zunaj lastnih agrarnih skupnosti, in žensko delo v bližnjih mestih (predvsem v Trstu in Gorici, kjer so se zaposlovale kot hišne pomočnice, kuharice, varuške in tudi kot dojljice, vzgojiteljice in guvernante) je že od 18. stoletja, predvsem pa v 19. stoletju za številna dekleta predstavljalo možnost za pridobitev sredstev za poroko oziroma za nakup *bale* (Verginella, *Aleksandrinke med mitom*, str. 154, 155; Kalc, *Le migranti di ieri*; Kalc, *Vidiki razvoja prebivalstva*, str. 1–24). – Gradnja in odprtje Sueškega prekopa leta 1869 sta spodbudila naselitev evropskih podjetnikov in trgovcev v Aleksandriji in Kairu, ki so potrebovali pomoč pri hišnem delu in negi otrok. Še zlasti Aleksandrija je kot pristanišče postala središče večletne trgovske diaspore in evropske elite, ki je s kapitalom ali z znanjem sodelovala pri egiptovski modernizaciji, s tem pa so se odprle tudi številne možnosti za manj donosne poklice, kot je bilo recimo hišno delo. Bistveno boljše plačilo in odprtje novih plovnih poti med Trstom in Aleksandrijo ter Trstom in Port-Saidom v sedemdesetih letih 19. stoletja je zvalo v Egipt tudi več deklet z Goriškega in Vipavskega (Verginella, *Aleksandrinke med mitom*, str. 155). Po podatkih zdravnika Karola Pečnika je bilo leta 1902 v Egiptu 5.300 slovenskih izseljencev, od tega 5.000 »služkinj«. Po mnenju Pečnika so Slovenke in Slovenci predstavljali 65 odstotkov vseh priseljencev iz Avstro-Ogrske (Pečnik, *Slovenci v Egiptu*, str. 28).

¹⁰ Diskurzov po Foucaultu ne smemo razumeti zgolj kot skupin znakov, verige označevalcev, mehanizmov označevanja. Diskurzi so seveda sestavljeni iz znakov, »toda tisto, kar počnejo, je več kot le raba teh znakov za označevanje« (Foucault, *Arheologija vednosti*, str. 55). Treba jih je razumeti kot »prakse, ki sistematično formirajo objekte, o katerih govorijo« (Foucault, *Arheologija vednosti*, str. 55), »kot nasilje, ki ga prizadenemo stvarim« (Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 18). Diskurzi torej ne odražajo nekega »naravnega« bistva stvari, temveč jih šele *konstruirajo*. Stvari so nam tako vedno dostopne prek različnih diskurzov.

To »sistematično formiranje objektov« s strani »oblastev« oziroma »korigiranje oblastev« lahko v širšem zgodovinskem okviru razumemo kot obliko discipliniranja družb v Evropi od 18. stoletja, ko je stekel vse bolj učinkovito nadzorovan proces prilagajanja med produktivnimi dejavnostmi, komunikacijskimi procesi in delovanjem oblastnih razmerij.¹¹ Z Benedictom Andersonom bi torej lahko rekli, da je bilo časopisje – ta v obravnavanem obdobju bržkone najpomembnejši, najglasnejši »aparatus resnice« – tudi pomemben aparat »oblastnega korigiranja«. Seveda je težko ali celo nemogoče ovrednotiti časopisno moč in obseg časopisnega »korigiranja« oziroma discipliniranja in konstituiranja aleksandrink. Nedvomno so discipliniranje aleksandrink v obravnavanem obdobju veliko intenzivneje izvajale »tradicionalne institucije«: družina, vaška/lokalna skupnost in Cerkev. Časopisje je imelo pomembno mesto kvečjemu pri konstituiranju pojava v širši (beroči) javnosti, ki pa vsaj na podlagi podatkov o pismenosti najbrž ni bila zanemarljiva.¹²

»Aleksandrinke so v istini srečni stvorovi«

Nabor zbranih člankov o aleksandrinkah obsega okoli 25 enot, ki se bolj ali manj neposredno dotikajo pojava, in okoli 15 enot, ki pojav le omenijo ali se ga na hitro dotaknejo.¹³ Članke mi je uspelo zbrati s pomočjo iskanja po geslih v Digitalni knjižnici Slovenije (DLIB)¹⁴ in z zelo prijazno gesto kolega Alekseja Kalca, ki mi je dal na razpolago seznam člankov, zbranih na temo izseljevanja Slovenk in Slovencev v Egiptu, in z dodatnim iskanjem na v časopisju referirane članke. Takšen »suh« nabor gradiva seveda ne more gojiti ambicij po kakšni pretirani sistematičnosti in kvantificiranju.

Nabor člankov je pokazal, da gre v večini primerov za nekakšne grozde vsebinsko ali tematsko med seboj povezanih člankov, ki jih aktivira neki »problem«, dogodek ali/in avtor in ki se pojavijo v relativno omejenem časovnem obdobju. Tako lahko od leta 1884, ko se pojavi prvi znani članek o aleksandrinstvu, najdemo naslednje skupke člankov: leta 1890 moralistično-obtoževalni članek »Rak na telesu primorskega ljudstva«, objavljen v goriškem časopisu *Soča*, sproži odziv v liberalni goriški *Novi Soči* in tržaški *Edinosti*, ki do pojava zavzameta bolj umirjeno, manj

¹¹ Glej npr. Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 113.

¹² Avstrijski osnovnošolski zakon, ki je šolsko obveznost vpeljal leta 1869, je kljub nedosledni in pomanjkljivi izvedbi uspešno dvigoval raven pismenosti med slovenskim prebivalstvom. Na ozemlju današnje Slovenije je bilo leta 1880 med prebivalstvom nad 10 let še 39 odstotkov nepismenih, leta 1890 25 in leta 1900 samo še 15 odstotkov (Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev*, str. 52). Seveda številke o pismenosti še ne povedo, koliko, kaj in kako so ljudje brali časopisje. Na osnovi »pisem bralcev«, dopisnikov iz manjših krajev, naklad časopisov idr. lahko sklepamo, da časopisje v obravnavanem obdobju nedvomno ni bilo razširjeno le med meščanko in/ali izobražensko elito.

¹³ V primeru, da daljše članke v več delih, objavljene v več številkah, štejemo kot več enot in da ponavljajočih se člankov v različnih časopisih ne štejemo kot samostojnih, novih enot.

¹⁴ Iskal sem po naslednjih geslih: »aleksandrinke«, »aleksandrovanje«, »aleksandrinstvo« in zelo omejeno in nesistematično »Aleksandrija« (ki po obsegu člankov močno prekaša preostala gesla).

obtoževalno držo, na kar se ponovno odzoveta pisec prvega članka in zagovornik zadnjega; leta 1897 se v *Soči* pojavi serija »izvirnih dopisov iz Aleksandrije« zdravnikar Karola Pečnika, v katerih med drugim predstavi tudi svoje nekoliko drugačne poglede na aleksandrinstvo, kar zbode pisca daljšega članka v klerikalnem goriškem *Primorskem listu*; leta 1903 je *Soča* objavila članek z naslovom »Trgovina z deklety v Avstriji«, ki v veliki meri problematizira in obsoja pojav aleksandrinstva in ki je nastal na podlagi istoimenskega članka v *Neues Wiener Wochen Journal* (*Sočin* članek dobesedno povzemata »kranjska« *Slovenski narod* in *Rodoljub* ter »ameriški« *Glas naroda*); leta 1910 je v osrednjem slovenskem liberalnem časopisu *Slovenski narod* izšel daljši članek v štirih delih (gre, kot piše na začetku članka, za prevod članka iz zadrškega *Narodnega lista*); na ta članek se v istem letu v goriški, takrat liberalni *Soči* naveže serija člankov Andreja Gabrščka o njegovi misiji v Egipt (o njegovi misiji leta 1907 je v slovenskem tržaškem in goriškem časopisju objavljenih več notic).¹⁵ K temu seznamu bi lahko dodali še več člankov ali skupin člankov, ki se aleksandrinstva le dotaknejo, ga omenijo, se vanj obregnejo, a se mu temeljiteje ne posvetijo.¹⁶

Po prvi svetovni vojni je člankov bistveno manj. S prihodom fašizma na oblast (1922) je bilo namreč veliko slovenskega časopisja v Kraljevini Italiji ukinjenega, slovensko časopisje iz »matice« pa je o pojavu, tako kot v avstro-ogrskem obdobju, bolj redko in skopo pisalo.¹⁷ Tako je leta 1932 slovensko časopisje v takratni Kraljevini Jugoslaviji objavilo tri članke, ki med drugim omenjajo knjigo Franceta Bevka *Žerjavi*, »v kateri opisuje pisatelj prvič problem naših Aleksandrink, motiv Lepe Vide v novi obliki« oziroma »obravnava prvič v slovenski literaturi vprašanje naših Aleksandrink. To so ona nesrečna dekleta ali žene, ki odhajajo iz naše solčne Primorske v Aleksandrijo kot dojilje, a jih po večini zadene »sreča« zelo dvomljive vrednosti«. ¹⁸ Po dveh letih sledita še dve relativno obsežni novici, ki govorita o tem, kot lahko preberemo v odebeljenem podnaslovu ene, kako »[k]rjni sorodniki Karoline Prahove, ki je frančiškanom v Jeruzalemu zapustila milijone, zahtevajo revizijo njene oporoke«. ¹⁹ V istem letu so aleksandrinke omenjene še v »družinskem listu« *Mladika*, v prilogi »O nekaterih jezikovnih grehah«, in sicer kot prvi primer »debele napake v deležnikih«: »Oblastva morajo korigirati spokornišvo burno živeče Aleksandrinke«. ²⁰ S to »debelo napako« se nabor znanih člankov konča. Časopisje torej pojavu aleksandrinstva pozornosti ni posvečalo ravno pogosto. A kadar mu je, ni o njem, kot bomo slišali tudi v

¹⁵ »Samostojni« članek je tako izšel le še leta 1897 (o ustanovitvi zavetišča za služkinje v društvu Sloga) in leta 1904 (izvirni dopis o gospodarskih, verskih, družbenih, društvenih in narodnih razmerah med Slovenci in še zlasti Slovenkami v Egiptu).

¹⁶ Iz tega razloga je tudi težko podati točno število zbranih oziroma najdenih člankov.

¹⁷ Konec prve svetovne je odprl povsem novo poglavje v razvoju slovenskega periodičnega tiska na Goriškem. Ta je bil dovolj razgiban in tudi s prihodom fašizma na oblast (novembra 1922) ni povsem zamrl (Marušič, *Slovenski periodični tisk*, str. 229).

¹⁸ Domače novosti, *Domovina*, 4. 8. 1932, str. 7.

¹⁹ Milijoni Karoline Prahove, *Jutro*, 9. 10. 1934, str. 3. Trije članki v izseljenskem ameriško-slovenskem časopisju dobesedno povzemajo omenjeni novici.

²⁰ O nekaterih jezikovnih grehah, *Mladika*, 1934, št. 12, str. 466.

nadaljevanju, skoraj nikoli razpravljalo mlačno in zaspano, temveč glasno in strastno.

V nadaljevanju prispevka se bomo, glede na to, da je obdobje po prvi svetovni veliki bolj skopo, »suho«, posvetili le obdobju pred prvo svetovno vojno. In tudi v tem obdobju ne bomo pod drobnogled postavili vseh člankov, ampak se bomo omejili le na dva grozda člankov, ki bržkone najglasneje in jasno odražata neki specifični ter izdelani odnos do aleksandrink in aleksandrinstva. V prvem delu bomo predstavili primer katoliško navdahnjenega odnosa do aleksandrinstva, ki pojav obsoja in graja, in to predvsem zato, ker je poguben za družino in vero. V drugem poglavju pa bomo prikazali odnos liberalnega časopisja do aleksandrinstva, ki je znalo biti, prav tako kot klerikalno, zelo moralistično in obtoževalno, a s to razliko, da je bila pri liberalnem hujškaštvu v ospredju skrb za častitost in čistost naroda. Ob tem oziroma znotraj tega liberalnega diskurza bomo predstavili še misijo »rodoljuba« Andreja Gabrščka v Egipt, ki govori o tem, naj odnosa do aleksandrinstva ne razumemo le v okvirih lokalnih liberalno-klerikalnih razlik in razprtij, temveč so ta odnos krojile tudi nekatere širše družbene in kulturne okoliščine in diskurzi.

Naslov pričujočega poglavja, ki je iztrgan iz prve znane časopisne novice o aleksandrinkah v *Soči* iz leta 1884, zato bržkone prinaša »lažno« podobo o prevladujočem odnosu do aleksandrinstva. Vsaj za večino piscev – proizvajalcev resnic o aleksandrinkah te niso bile »v istini srečni stvorovi«. A kot že rečeno, naše zanimanje je usmerjeno v to, kako se znotraj diskurzov, teh, po Foucaultu, »nosilcev specifičnih učinkov oblasti«, »ki sami na sebi niso niti resnični niti lažni, proizvedejo učinki resnice«. ²¹ Poglejmo torej, kakšne resnice o teh »srečnih stvorovih« je proizvajal takratni glasni »aparati resnice«.

»Rak na telesu primorskega ljudstva«

Pod gornjim naslovom je leta 1890 v goriški *Soči* – časopisu, ki je po obdobju političnega slogaštva na Goriškem leta 1889 prešel v katoliške roke in v njih ostal do leta 1893, ko ga je ponovno prevzela manj konservativna struja²² – v dveh številkah časopisa izšel nepodpisan članek, ki je sprožil širšo časopisno debato. Poglejmo si, kaj je ta »rak na telesu primorskega ljudstva«: »*Pisalo se jo o tem in govorilo, vendar neodpustljiva je naša malomarnost nasproti zlu: malomarnost nas primorskih Slovencev. Ta malomarnost, ako ne bode kmalu leka, bode se maščevala nad vero, npravstvenostjo in narodnostjo primorskega našega ljudstva: a mi, ki smo molčali, bomo kedaj – odgovor dajali. Mislim znano aleksandrovanje naših deklet in komaj pred enim letom poročenih mladih žensk. Smemo biti nasproti temu smrtnemu zlu ravnodušni? Ne. Ker aleksandrovanje je pogubno za žene, za moža, za otroke, za občino, za državo, za cerkev, da, tudi za premoženje.*«²³

²¹ Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 30, 63.

²² Glej Marušič, *Slovenski periodični tisk*.

²³ Rak na telesu primorskega ljudstva I, *Soča*, 28. 3. 1890, str. 1.

In kaj sploh je »aleksandrovanje«? Če sledimo anonimnemu piscu besedila, ki se razkrije v poznejši polemiki z liberalnim časopisjem, je definirano predvsem s svojo »pogubno«, »škodljivo« naravo: »[A]leksandrovanje škodi ženam [izvirni poudarek] in njihovi npravstvenosti. Starši tožijo čez lahkoživnost svojih otrok, še ko so doma, v kršč. deželi; oče gleda na nje, mati, sosedje, duhovnik pazi nanje in je opomina ... Kaj pa, ko mlado dekle, neizkušeno ide daleč čez morje v trgovinsko, razbrzdano pomorsko mesto, kjer se vse lesketa, vse vabi v zanjke s zgledom! Poleg tega ni se ji treba sramovati, 'saj me noben tukaj ne pozna' ... In mlada žena, dasi poročena, ... ali ni velika nevarnost! In žalostna skušnja nas uči, da padejo mnoge in so v drugem stanu povračajo ... da, zginejo celo, da možje ne vedo več zanje!! Resnica. Poznam take slučaje! 'Ušla je.' 'Živi na vero' [živi na koruzi], tako se glasi. Lep poduk in zgled otrokom, ko slišijo kaj takega o svoji materi!«²⁴

Do obdobja moderne, torej do začetka devetdesetih letih 19. stoletja, so v slovenskem javnem diskurzu kraljevala besedila, kot pokaže Katja Mihurko-Poniž, v katerih so se avtorji, največkrat s katoliškim pedigrejem, »čutili priklicane z ne malo mizoginije in nestrpnosti ošteti ženske, ki niso sledile večnim zapovedim, in posvariti vso javnost pred naraščajočim zlom, ki ga predstavljajo samovoljne in premalo pokorne sodobnice.«²⁵ V to zadnjo skupino so bile vključene, kot lahko beremo v obravnavanem dopisu s pomenljivim naslovom, tudi aleksandrinke, ta rakova oziroma »rak-širajoča bitja«. V številnih moralističnih spisih, ki so v drugi polovici 19. stoletja obravnavali družinsko življenje in vloge zakoncev, je mogoče opaziti odločno nasprotovanje kakršnikoli obliki samostojnosti žensk.²⁶ In v to skupino moralističnih spisov lahko uvrstimo tudi omenjeno besedilo. Nepodpisani avtor, kot bomo videli v nadaljevanju, duhovnik, zavezan konservativnim, katoliškim vrednotam, z angažiranim moralističnim besednjakom, ki je značilen tudi za drugo katoliško navdahnjeno časopisju takratnega časa, ni eksotičen primerek svoje vrste in tudi ni glas vpijajočega v puščavi: »Aleksandrovanje škodi pa ženskam tudi na veri: V Aleksandriji se većinoma Mohamedani, Judi, razkolniki in nebroj drugih izpovedanj. Gotovo pomanjkanje poduka v krščanskem nauku. To pa gotovo ne vtrje našim Aleksandrinkam vere, niti ne moremo trditi, da bi vrnivše se kaj bolj goreče kakor popred izpolnjevale cerkvene in božje zapovedi. Dekleta, ko se vrnejo, obiskujejo vse plese, ponočujejo in si iščejo izmej mnogih častivcev svojih 'napoleonov' [francoski zlatniki in srebrniki, v času Napoleonovega vladanja s podobo Napoleona, ki so jih tudi pozneje, čeprav z drugačnimi podobami, imenovali napoleoni] moža, da se, porodivši čez eno leto zopet vrnejo v Aleksandrijo. Kajti domača hrana, domače delo jim ne gre več v slast, one ki so jedle, posebno če so bile dojilje, samo izbrane jedi, in ki so hodile po svitemu podu in se prevažale v bogatih kočijah poleg bogatih in mogoče tudi lepih gospodov in gospodičev. Naravno, da jim ni scela več po godu mož v blatnem obuvalu, neobut cel teden, diši po gnoj ...«²⁷

A to še ni konec »škode«, »pogube«, ki jo širi »aleksandrovanje«. Aleksandrinstvo namreč ne »škoduje [le] ženam in njihovi npravstvenosti« in ne »škoduje ženskam

²⁴ Rak na telesu primorskega ljudstva I, Soča, 28. 3. 1890, str. 1–2.

²⁵ Mihurko-Poniž, *Evine hčere*, str. 8.

²⁶ Verginella, *Ženska obrobja*, str. 28

²⁷ Rak na telesu primorskega ljudstva I, Soča, 28. 3. 1890, str. 2.

le na veri«, temveč je pogubno tudi za njihove može in otroke: »*Mej tem ko je ona v Aleksandriji – kaj pa mož in otrok ali otroci doma? 'Možje Aleksandrinci' vržejo redno 'pikoto' in pikoa v kot: in hodi dan za dnem na pošto čakati 'napoleonov'. 'Aleksandrinci' imajo svoj klub: ob nedeljah in če je potreba tudi ob delavnikih se zbero v skupno zabavo in v zavesti svoje narodne probujenosti plešejo z mladino vred 'do belega jutra', da človeku srce kar od veselja poskakuje videč, kako se zanima naše ljudstvo za naša narodna društva ... mej tem pa otroci v strahu tato doma čakajo lačni, brez matere ali se pa potepajo po vasi. Aleksandrovci se redno vržejo na pijačo in mesto da bi za poslano denarje kakor zmenjeno plačal dolg hiši, kupil kos brega, zapiva. Tudi gosto obiskava mesto. Rad je v društvu. Sicer se v Gorici neke vrste hiš – množe. Torej imajo obiskovalcev. Znano je tudi, da mnogi ravno izmej Aleksandrincev je bil obsojen radi nasilstva ... Naravno. Aleksandrovanje odpira prešuštvu široka vrata. Žena, ki hoče v Aleksandrijo doječ služiti, zapusti otroče komaj mesec staro in gre. Gostokrat se godi, da ni še v Aleksandriji, in že je pokopan nedolžen črviček!*«²⁸

Moški so v tem klerikalnem diskurzu prikazani kot moralno šibki – kot leni, nagnjeni k pijači, nesposobni skrbni za družino in otroke. Takšno slikanje moških lahko seveda razumemo kot nekakšno retorično figuro znotraj moralnega obsojanja aleksandrinstva – to namreč predstavlja grožnjo širšemu družbenemu redu, saj ne ogroža le samih aleksandrincev, ampak kvari tudi moške in uničuje otroke. A šibkost in moralno oporečnost moških lahko interpretiramo tudi širše v okviru krščanske doktrine oziroma cerkvenega pridobivanja posvetne oblasti. Ekskluzivno cerkveno razpolaganje z institucijo poroke po Tridentinskem koncilu je po Luisi Accati privedlo do omejitve očetove avtoritete in z njo posledično tudi do omejitve vseh oblik posvetne avtoritete. Duhovnik kot neporočen in čist moški je tako pridobil avtoriteto, ki je bila neprimerno večja od avtoritete poročenih moških: lahko se je postavil v vlogo nadzornika očetovega nadzora nad hčerjo in zamejil ženinov vpliv na nevesto. Duhovnikov prevzem posredništva med nevesto, očetom in ženinom je po Luisi Accati radikalno spremenil ravnovesje družbenih odnosov v katoliških deželah.²⁹ Slikanje moških kot moralno šibkih lahko torej razumemo kot vzpostavljanje avtoritete v posvetnih zadevah – še zlasti v sferi družine. Klerikalnega obsojanja aleksandrinstva torej bržkone ne smemo razumeti (le) kot reakcionarni odgovor na grožnjo družinskemu redu in obstoječim odnosom med spoloma, ampak tudi kot vzpostavljanje in demonstriranje cerkvene avtoritete v posvetnem življenju.

A to še ni konec »pogube«, »smrtnega zla« aleksandrinstva: »*Tigra ne zapusti svojega mladiča, da bi tuje dojila – in človeška mati – zapusti. Samogoltnost, lakomnost – oslepljen um in izdira čut. Ako pa ostane živ otrok, zdviha na telesi in duši, ker nima, kdo bi zanje skrbel; nevedni, surovi in hudobni postanejo taki otroci. Kdo mi ne potrди te žalostne Skušnje? Aleksandrovanje pa zavira množenje otrok, in še mej temi, ko zrasede, dekleta gredo v Aleksandrijo, da kmet ne more dobiti niti ževke ne. One pa, ki so doma, ker jih je malo, dajo si dobro plačati, a tirajo poleg tega – dobro jed zjutraj, opoldne in zvečer. Ni čuda, ako se potem posestnik*

²⁸ Rak na telesu primorskega ljudstva I, Soča, 28. 3. 1890, str. 2.

²⁹ Accati, Pošast in lepatica.

pogreza v dolg! Poznam hišo – iz katere je bilo 4 do 5 Aleksandrovk. Človek bi bil pričakoval, da bodo res kaj imeli: še to, kar so imeli so zapravili! Greh nema blagoslova. Popred so imeli kravo, vole, prasca, a sedaj nič.»³⁰

Prvenstvena naloga ženk je, kot nam zaupa pisec članka, torej reproduktivna. Zapisi v katoliškem tisku so namreč v tem obdobju povečevali materinsko vlogo in poudarjali, da je zanemarjanje materinskih dolžnosti največji greh. Dobra mati se je v korist družini, možu in otrokom odpovedovala svojim interesom in ambicijam, vsakršno udejstvovanje zunaj doma je tako pomenilo zanemarjanje materinskih in družinskih dolžnosti.³¹

Materinstvo je v 19. stoletju pomenilo tudi največji možni prispevek žensk k narodni skupnosti in je bilo predmet povečevanja. Materinski kult je bil v slovenski družbi tako močan, da ga še napredne publicistke niso postavile pod vprašaj. »Materinstvo, ki se realizira predvsem v odpovedovanju lastnim željam in stremljenju k idealom marijanskega kulta,³² predstavlja enega izmed temeljev skonstruirane ženskosti v 19. stoletju in zaznamuje še danes recepcije ženskosti.«³³

V nadaljevanju članka, objavljenem v naslednji številki časopisa, si avtor že takoj na začetku postavi vprašanje: »Kedo bi imel zatreti to aleksandrovanje, ki družine razdira in kakor skušnja kaže ne koristi niti en tisoč od tega kar v npravstvenem oziru škodi?« To naj bi po avtorjevem mnenju počeli država, županstva in Cerkev. Podrobneje predstavljamo le zadnjega »zatrjevalca alkesandrovanja«, komur avtor posveča največ pozornosti: »Kdo naj torej zatre: le cerkev. Kako? Kazati je treba dekletom lepoto čistosti – a ognjusnost nečistosti, polagoma jih je treba opozarjati na nevarnosti za čistost in za vero v daljnem razuzdanem pomorskem mestu ... in staviti jim pred oči, da naš zadnji namen je izveličati dušo a z aleksandrovanjem se dušna sreča telebi v velike nevarnosti, da posvetno blago posebno grešno pridobljeno nič ne izda. Zakonskim ženam je pa treba pojasnovat: svetost in namene sv. zakona: velike nevarnosti zanj, za moža, za otroke, celo za premoženje ako se loči in gre v Aleksandrijo.«³⁴

Dvojica Cerkev – mati, ki v primeru obravnavanega članka povsem zasenči domovino – tretji pogosti element v drugih katoliško navdahnjenih zapisih v

³⁰ Rak na telesu primorskega ljudstva I, *Soča*, 28. 3. 1890, str. 2.

³¹ Mihurko-Poniž, *Evine hčere*, str. 165.

³² Marijino čaščenje je papež podprl v času, ko je postajal proces sekularizacije vse hitrejši in se je moška populacija odločneje izmikala cerkvenemu nadzoru, ko je laizacija iz urbanega sveta prodirala na podeželje in je razsvetljenska dediščina iz intelektualnih krogov prešla na srednje plasti srednjega razreda. Krona mariologije – nauka, ki so ga od 4. stoletja kljub velikim odporom klerikov zagovarjali imakulisti – je bila dogma brezmadežnega spočetja, razglašena leta 1854. Papež je z dokončnim priznanjem Marijinega privilegija poudaril zasluge, ki izhajajo iz čistosti in samskega življenja, in verskemu občestvu postavil za zgled nebeško mater. Za novo dogmo, ki je neporočenim ženskam dajala zgled čistosti, poročenim pa narekovala strogo vzdržnost, se je odločil v času, ko so ženske začele vstopati v poklicno življenje in ko so tudi v časopisju katoliških dežel začeli izhajati prvi članki zagovornikov pravic žensk (Verginella, *Ženska obrobja*, str. 13; več o marijanskem kultu glej Accati, *Pošast in leptotica*).

³³ Mihurko Poniž, *Evine hčere*, str. 56, 57.

³⁴ Rak na telesu primorskega ljudstva II, *Soča*, 3. 4. 1890, str. 1.

tem obdobju –³⁵ je v nadaljevanju članka še veliko bolj izdelana in artikulirana: »Skratka: ker noče država postavno preprečiti rušenja družin – in se občini briniti ne dovoljuje ... mora cerkev učiteljica resnice od znotraj ljudi prepričati in nagniti k dobremu da si bodo sami pomagali: da no bodo več pošiljali tako daleč svojih nedolžnih hčera in žen službovat. [...] Ne delal bi prav ko bi bil kedo celo posredovalec mej aleksandrinkami in sorodniki njenimi v občini, u. pr. da pošilja aleksandrika po županu, župniku denar svojim, a še bolj bi bilo pogrešeno ako bi kdo prijemal darove za cerkev ... kajti če vsem tem dobi pogubno in nekrščansko aleksandrovanje nek nimbus nedolžnosti in privoljenosti kar še druge v Aleksandrijo lože izvabi. Tem darovavkam in posebno oženjenim bi se moralo reči: Bog neče žrtev in darov, pač pa pokorščino da držiš prisego dano pri sklepanji zakona: hočem moža svojega vaigdar podpirati ne le v telesnih ampak tudi duševnih stvarih, hočem mu biti zvesta, hočem skrbeti za otročiče, jih v strahu božjem in veri kršč. skrbno podečevati. A sedaj: več so ti napoleoni, kakor prisega, več kot mož, več kot otroci, več kot vera, več kot tvoja, tvojega moža in tvojih otrok večna sreča ... / *Videant consules!*«³⁶

Poseganje Cerkev v družino in širjenje ideje o možu podrejeni ženi in ljubeznivi materi je v ruralno okolje intenzivneje prodiralo v drugi polovici 19. stoletja, ko je Cerkev zmanjševanje oblasti v javni sferi nadomeščala s pridobivanjem nove avtoritete v sferi družine.³⁷ Slovenski cerkveni pisci so sredi 19. stoletja v publikacijah, ki so bile dobro razširjene po slovenskem ozemlju, širili podobo družine, ki je bila na eni strani koherentna z doktrino potridentinske Cerkev, po drugi strani pa je prevzemala nekatere temeljne značilnosti meščanskega modela družine.³⁸

Prizadevanja cerkvenih in posvetnih oblasti, da bi ženske opustile pridobitne dejavnosti in se posvetile izključno »družinskim poslom« (gospodinjenju in vzgoji otrok), so bila opazna vsepovsod na slovenskem podeželju.³⁹ V drugi polovici

³⁵ V tem obdobju katoliško navdahnjene zapise prežema trojica Cerkev – mati – domovina, v katerih sta odhod matere v tujino in zapustitev domačega ognjišča največkrat povezana tudi z odtujitvijo od Cerkev (glej Mihurko-Poniž, *Evine hčere*, str. 41). O trojici mati – domovina – bog v kontekstu slovensko-koroške manjšinske skupnosti glej Bahovec, *Pomočnica naj je možu*.

³⁶ Rak na telesu primorskega ljudstva II, *Soča*, 3. 4. 1890, str. 1. *Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat*. Naj konzuli poskrbijo, da država ne bo utrpela škode. V zadnjem obdobju Rimske republike je senat s to frazo v primeru nevarnosti dal konzulom absolutno oblast. Prvi del fraze (*videant consules*) se uporablja, ko se nekomu da oblast, da prevzame, uredi zelo važne zadeve.

³⁷ Cerkev je v družbi starega reda nadzorovala predvsem javno sfero, manj pa je vplivala na družinska razmerja.

³⁸ Verginella, *Ženska obrobja*.

³⁹ Stroga delitev dela, ki so jo slovenski cerkveni pisci podpirali z argumentom, da je temeljni pogoj za družinsko srečo, je bila tuja tradicionalni kmečki družini in je bolj ustrezala potrebam oz. modelu meščanske in industrijske družbe. V meščanskih in premožnih družinah je ženska praviloma skrb za materialno blaginjo povsem prepuščala možu, medtem ko se je sama ukvarjala z vzgojo otrok in nadzorom gospodinjskih del. Cerkveni pisci so torej od kmečkega prebivalstva zahtevali, naj se prilagodijo meščanski obliki družine, ki je, kot rečeno, veliko bolj strogo ločevala spolno-gospodarske vloge (Verginella, *Ženska obrobja*, str. 28; za podrobnejši prikaz meščanske družine in ideologije, ki je utemeljevala novo oblike dela, glej Studen, *Ženska naj se drži*; Sieder, *Socialna zgodovina družine*).

19. stoletja so si pisci krščanskih moralnih podukov prizadevali za zelo strogo delitev med spoloma in zaprtje žensk med stene domov. Prestop hišnega praga je bil velika grožnja moralni integriteti družine, ženska samostojnost pa razumljena kot začetek ženske prevlade in na glavo postavljenega sveta.⁴⁰

Članek »Rak na telesu primorskega ljudstva« – ta goreča kritika »na glavo postavljenega sveta«, ta glasni opomin na »grožnjo moralne integritete družine« – ni ostal brez odziva. V liberalni tržaški *Edinosti* je že po objavi prvega dela dopisa v *Soči* (28. 3. 1890) v rubriki »Domače vesti« izšel nepodpisan članek, ki priča, da so obstajali tudi manj »naperjeni«, »preparicirani« pogledi na aleksandrinstvo:⁴¹ »Stara 'Soča' objavila je v zadnji številki članek, naperjen proti »aleksandrovanju« [izvirni poudarki] naših deklet. Tudi mi obsojamo to 'aleksandrovanje' prav odločno in menimo, da je zadnji čas, da kompetentni krogi postavijo jezove nesrečne maniji nekaterih naših deklet: le v Aleksandrijo, le v Aleksandrijo! Ali tudi v tem slučaju se ljuba 'stara' ne more izogniti svoji starej razvadi, kakor hitro se bavi z resnimi stvarmi – skoči namreč čez ojnice. Da na mnogih naših družinah grudi rak v pogubo Avstrije, to je pa vendar – ne zamerite – prepapricirano. Tudi naslednjo pisavo v rečenem članku ne moremo odobravati, ker more preje škodovati, nego koristiti v npravstvenem obziru. Taka pisava more vzburiti domišljijo mlade, neizkušene, do lahkomišljenosti morda malo nagnjene in vrhu tega radovedne deklice. [...] Priznavamo, da o tem žalostnem predmetu je treba obravnavati, a stori naj se na svojem mestu in primernim potem, ne pa javno. To je naša misel. Bog ne daj, da bi mi kaj tacega pisali: to bi bil vrišč!«⁴²

Drugi, najbrž še bolj kritičen odziv se pojavi v *Novi Soči* – goriškem liberalnem časopisu kratkega roka (1889–1993).⁴³ A žal o pisanju g. Vodopivca v *Novi Soči* izvemo le posredno (ta izvod časopisa v Sloveniji ni ohranjen). Avtor članka »Rak na telesu primorskega ljudstva« namreč po objavi odziva g. Vodopivca v *Novi Soči* stopi v bran svojemu pisanju: »Le tajite raka a rak bode razjedal naprej: dokler ne bode skoro več leka. [...] Aleksandrovanje onemogočuje skoro vse namene zakona. In tako aleksand. zgovarja g. Vod.[opivec] in g. Gabr.[šček, ki ga bomo mimogrede spoznali v naslednjem poglavju] odobruje. Aleksandrovanje ni le proti kršč. ampak, rekel bi skoraj, tudi proti ... živalsko. Krava muče, ako se ji siloma vzame

⁴⁰ Verginella, *Ženska obrobja*, str. 12. Prizadevanja cerkvenih oblasti, da bi ustavile ali vsaj omejile žensko migracijo v Egipt, seveda niso bile omejene le na časopisne pridige in moraliziranje. Vikar Janez Fiegl iz Bilj se je npr. leta 1871 obrnil na goriški nadškofijski ordinat, da bi preprečil odhod petdesetih žena iz domače fare v Egipt. Na nadrejene je apeliral, naj posežejo pri posvetnih oblasteh, saj bo z odhodom farank ogroženo »njihovo fizično in moralno življenje« in »moralno življenje« preostalih krajanek in krajanov (Makuc, *Aleksandrinke*, str. 23–24).

⁴¹ Čeprav sta imela liberalno in katoliško časopisje do prve svetovne vojne (pa seveda tudi pozneje) zelo pogosto različne poglede na številne politične, družbene, kulturne idr. zadeve, je, kot poudarja Bernard Nežmah (*Časopisna zgodovina novinarstva*, str. 9), problematično časnike obravnavati s shematičnimi ocenami posameznih časnikov, urednikov in časnikarjev. Časniki, kot pokaže Nežmah, namreč niso (bili) monolitni in pospravljeni pod stroge dihotomije, skozi zgodovino so vsaj nekateri doživeli velike spremembe (npr. *Soča*).

⁴² Razne vesti, *Edinost*, 2. 4, 1890.

⁴³ *Nova Soča* je nastala po prevzemu *Soče* s strani klerikalcev – konservativcev (Antona Mahničana in Josipa Tonkliča) leta 1899 (Marušič, *Slovenski periodični tisk*, str. 228).

*tele ... a mati, človeška mati ga radovoljno zapusti!! Teletu, katero je namenjeno za rejo, puste sesati dolgo lastno mater – a otroku človeškemu ne ... ali k večjemu je podtaknejo tuji materi ... Mati kukavica!! To zagovarjate g. Vodopivec!?*⁴⁴

Odziv »malega gospoda« Ignacija Kralja⁴⁵ – tako se namreč podpiše in razkrije na koncu svojega besedila v 21. št. *Soče* avtor članka »Rak na telesu primorskega ljudstva« – v polemiki z liberalnim časopisjem servira tudi nov poudarek: »Doma zapusti mati lastno otroče, a gre dojeti – tuje. Doma zapusti kršč. mati svoje kršč. otroče, a gre dojeti – razkolniško! turško! judovsko!! ... Gospod Vodop. kake pojme imate o materinskem stanu, da zagovarjate aleksandrovanje? Kako ljubezen do nedolžnih črvičev! ... slovenskih, ki se, kaker piščeta brez kleče, potikajo po vasi umazani, surovi, divji, bleđi, zanemarjeni, raztrgani ...«⁴⁶

Ne gre namreč za ljubezen do kakršnihkoli »nedolžnih črvičev«, temveč do »nedolžnih črvičev! ... slovenskih«. Torej se avtor šele v neposredni polemiki z liberalci čuti dolžan pokazati tudi svojo narodno čutečnost, šele na polju političnega boja dvojica mati – Cerkev postane trojica mati – Cerkev – domovina. S Foucaultom bi lahko rekli: »Nobenega možnega izvajanja oblasti ne more biti brez določene ekonomije diskurzov resnice.«⁴⁷

»Rak na telesu primorskega ljudstva« se je torej širil v času, ko so cerkvene avtoritete zahtevale od žensk, naj se predajo poslanstvu materinstva in družine. Gmotno preživetje družine, upravljanje z denarjem, zahajanje v mesto ne spadajo k ženski naravi, to so zadeve moških. A to je hkrati tudi že čas, ko se na Slovenskem pojavi razprava o tem, ali oziroma kako naj se ženske udejstvujejo zunaj doma.⁴⁸ Razprava, ki je potekala, kot sugerira neznano besedilo g. Vodopivca v *Novi Soči* in podrobneje pokaže Petra Testen, tudi v takratnih goriških časopisih.⁴⁹

Članek, ki kot sredstvo propagiranja pravega koncepta ženskosti uporablja kategorične moralne zahteve, graje in prepovedi in ki zelo strogo in ambiciozno slika idealizirane podobe mater in žena in jim pridiga o vsebini in pomenu njihovih dolžnosti, je bržkone zelo nazoren primer katoliško navdahnjenega diskurza – utrjujočega podobo ponižne in pokorne žene, ki je v svojih dejanjih in odločitvah odvisna ter podrejena moškimi. Izseljevanje *žensk* je seveda pomenilo hudo nevarnost, da se ta podoba skrha, počí in razbije.⁵⁰

Podoben moralistično-obtoževalni diskurz bomo našli tudi v prvem znanem članku o aleksandrinstvu, objavljenem leta 1884 v *Soči*, in sicer v članku »Ne

⁴⁴ Biljana, 7. maja. (Gospodu J. Vodopivcu v Rimu – v obrambo, članka »Rak na telesu primorskega ljudstva«, *Soča* t. 1. Št. 13 in 14.), *Soča*, 23. 5. 1890, str. 1.

⁴⁵ Ignacij Kralj je bil eno leto kaplan v Biljani, nato prefekt v goriškem deškem semenišču. Po Mahničevih navodilih je prebiral modroslovne, apologetične in zgodovinske knjige ter se vadil v pisanju (Lovrenčič, *Kralj Ignacij*).

⁴⁶ Biljana, 7. maja. (Gospodu J. Vodopivcu v Rimu – v obrambo, članka »Rak na telesu primorskega ljudstva«, *Soča* t. 1. Št. 13 in 14.), *Soča*, 23. 5. 1890, str. 2.

⁴⁷ Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 29.

⁴⁸ Glej Vodopivec, *Kako so ženske na Slovenskem*; Mihurko-Poniž, *Evine hčere* idr.

⁴⁹ Testen, *Hišne pomočnice*.

⁵⁰ O odnosu (Cerkve) do izseljevanja žensk v »času množičnega izseljevanja« glej Drnovšek, *Izseljenske v očeh javnosti*, str. 387–389.

v Aleksandrijo!!«. Članek je leta 1897 v dveh nadaljevanjih izšel v katoliškem *Primorskem listu*, v članku »Slovenci v Aleksandriji«, objavljenem leta 1904 v osrednjem slovenskem klerikalnem časopisu *Slovenec*, pa lahko slišimo tudi že drugačne glasove. In prav enemu med njimi se bomo posvetili v naslednjem poglavju.

»Naša sedanjost in naša bodočnost v Egiptu«

Avtor serije člankov z gornjim naslovom, natisnjenih leta 1910 v precej liberalni *Soči*, je bil, prav tako kot »mali gospod« Ignacij Kralj, *javni mož*. A javni mož, ki je širil drugačne resnice. Andrej Gabršček je bil rodoljub, časnikar, tiskar, založnik, eden od vodilnih slovenskih politikov v Avstrijskem primorju (član političnega društva Sloga, predsednik Izvršnega odbora liberalne Narodnonapredne stranke in še bi lahko naštevali). Februarja 1907 je za tri tedne odpotoval, kot je zapisal v notici v *Soči*, »po važnih opravilih v Egiptu«, ⁵¹ o katerih se je v istem časopisu nato razpisal tri leta kasneje in katere bomo predstavili v nadaljevanju. (Bolj zgoščen in »hladen« opis potovanja v Egipt, njegovih namenov in ciljev, najdemo v knjigi *Goriški Slovenci* v poglavju »Moja pot v Aleksandrijo in Kairo«).⁵²

Gabrščekove dopise, objavljene leta 1910 v *Soči*, bi lahko v večji meri označili kot nekakšne spomine, najbrž nastale na podlagi »zlobnih obregovanj« v klerikalnem časopisu *Gorica* ⁵³ in pisanja oziroma »bavljena« dveh časopisov (*Slovenskega naroda* in zadrškega *Narodnega lista*) »z istim vprašanjem«, kot je »gnalo« Gabrščka v Egipt.

Gabršček v nadaljevanju uvodnega pisanja na kratko predstavi poslanstvo svoje misije: »Iz poročil v obeh imenovanih listih je najjasneje dokazana neizogibna potreba, da poklicani činitelji čim prej obrnejo svojo pozornost na Egipt in naše tamošnje kolonije, obenem pa je meni v zadoščenje, da sem se že pred 3 leti temeljito bavil s težavno nalogo, kako odpomoči zlu in ustvariti v Egiptu kolonijo, ki nam bo v čast in bo velikanskega pomena za naš izvoz v Orijent. – Za svoje načrte, izvedene do podrobnostij, pisane in celo tiskane v več jezikih, sem pridobil prve in odločujoče činitelje v Trstu in na Dunaju, pa tudi v Parizu, Londonu, Aleksandriji in Kajiri. – In o teh načrtih zdaj moram govoriti, ker sta izrekla oba imenovana lista [*Slovenski narod* in *Narodni list*], da doslej še nihče ni posvetil Egiptu svoje pozornosti. S tem se oddolžim morda tudi tistim, ki so pričakovali na podlosti v »Gorici« moj stvaren odgovor.«⁵⁴

Preden predamo besedo Gabrščku, pogledjmo, kaj sta pisala omenjena časopisa oziroma osrednji slovenski liberalni časopis *Slovenski narod*, ki je, kot lahko preberemo na začetku članka, objavljenega v štirih številkah časopisa, ta »zanimiv in važen« članek (le) prevedel v slovenščino. Besedilo se začne kot poziv, apel

⁵¹ Na znanje, *Soča*, 14. 2. 1907, str. 3.

⁵² Gabršček, *Goriški Slovenci*, str. 256–60.

⁵³ Notice o Gabrščkovi misiji v Egipt so bile objavljene leta 1907 v *Edinosti* (Vesti iz Goriške, Aleksandrinke) in *Soči* (Gosp. Andrej Gabršček).

⁵⁴ Naša sedanjost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 7. 6. 1910, str. 1.

»bratom Slovencem«, »slovenskim rodoljubom«: »[D]olžnost vseh slovenskih rodoljubov, brez razlike bodi, da razmišljajo o tem in se dogovore, kako bi se dalo v bodoče preprečiti žensko izseljevanje v Egipt. To zahteva narodna čast vseh Slovencev. Takoj in z vso resnostjo opozarjamo drage brate Slovence, da je prvi pogoj za dosego dobrega uspeha v akciji proti ženskem izseljevanju ta, da se izloči vsako strankarstvo in vsaka politična strast, zakaj brez pomena je pri tem politično prepričanje tega ali onega, niti ne velja pri tem ugovor, da pripadajo kraji, iz katerih zlasti ta emigracija, pod vpliv te ali one politične skupine.«⁵⁵

Članek nadaljujeta podrobni opis zgodovine priseljevanja slovenskih deklet v Egipt in »krvava arabska revolucija proti kristjanom« leta 1882, ki prinese »nepopisno gorje in sramotne posledice slovenskega ženskega izseljevanja v Egipt«. Namreč, »[d]o l. 1882 so te omožene ženske večinoma živele vseskozi pošteno in zelo redka je bila tista, ki bi bila zašla na kriva pota«. Po letu 1882 pa se, kot lahko beremo, začne »upropaščenje teh deklet«, se »pričenja nepopisno gorje in sramotne posledice slovenskega ženskega izseljevanja v Egipt«. Ker so dekleta ostala brez službe in sredstev za življenje, so jih stanodajalci »metali na ulico« »in vsak dan so se odpirale nove hiše za upropaščenje teh deklet«. V čigavih rokah so bile in so te hiše? »To bi najbolje mogla opisati kriminalna policija. Vsi izmečki človeške družbe po velikih mestih so se natepli v Aleksandrijo in Kairo po udušenem arabskem uporu in ti elementi so se lotili poleg drugih »častnih« podjetij tudi posla, da so odpirali hotele, prenočišča, zavetišča in spalne dvorane za ženske. V taka stanovanja, smrdeča, gnusna, brez svetlosti in zraka, ker so skrita v najskromnejših in najtesnejših ulicah kjer se ne pojavljajo samo lopovi, razbojniki, dovodniki in prostitutke, so zahajale naša uboga dekleta, ki jih je zla usoda in lakomnost njihovih rodbin dovedla v te kraje. Ta dekleta so, kot beremo v članku, padle v skušnjavo in pozneje v prostitucijo?!«⁵⁶

A to je bil, kot nas opozori nadaljevanje (pa tudi konec) članka v naslednji številki *Slovenskega naroda*, šele začetek »gnilobe«, »strahovite infekcije, ki je okuževala vse ženske«: »To je bil prvi početek padanja prejšnjega vzornega njihovega vedenja in dobrega glasa, ki so ga slovenska dekleta podedovala od svojih starejših predhodnic. / Nahajajoč se enkrat na potu ni zdolh grehu se niso več marale ustaviti, marveč so se vedno globlje pogrezale, dokler niso utonile v luži vsakojakega zla. Od koder ni rešitve. / Te izgubljene žene in dekleta so položile temelj za prvo plast gnilobe v slovenski naselbini. Ta gniloba se je vedno bolj širila in je s svojo strahovito infekcijo okuževala vso ženske, zlasti ona dekleta, ki so prvič stopila na egiptska tla.«⁵⁷

Kot nadaljuje članek, so po zgledu prvih stanodajalcev tudi nekatere Slovenke, »ki so se pogrezale v blato«, začele odpirati zavetišča za brezposelna dekleta. Te slovenske stanodajalke »so nadaljevale žalostni posel drugorazrednih stanodajalcev in imele so uspeha več kakor ti sami. Znale so namreč bolj pretkano izrabljati slovensko prirojeno mehko, nedolžnost, nevednost, slabe strani vzgoje in nrvnosti

⁵⁵ Izseljevanje Slovenk v Egipt I, *Slovenski narod*, 10. 5. 1910, str. 1.

⁵⁶ Izseljevanje Slovenk v Egipt IV, *Slovenski narod*, 14. 5. 1910, str. 2.

⁵⁷ Izseljevanje Slovenk v Egipt IV, *Slovenski narod*, 14. 5. 1910, str. 2.

onih nesrečnic, ki so jim prišle v kremplje.« Tako se je začela »v strahovitih porcijah širiti nemoralnost med slovenskimi dekletki«: »*sifilikomij in porodišnica evropske bolnice imajo vedno v oskrbi več takih žensk, ki sicer same ne plačujejo bolniških stroškov, pač pa jih plačuje konzulat, ki pa jih potem izterjava od rodbin ali pristojnih občin, izmed katerih so nekatere popolnoma upropaščene radi teh neprestanih izdatkov. / Prišli smo tako daleč, da se starejše Slovenke, ki so se tu srečno in pošteno pomožile in tu nastanile, sramujejo povedati, da so slovenskega pokolenja. / Ona peščica Slovencev, ki so se tu naselili šele pred nekaj leti se pred inozemci nikdar ne izdado za Slovence, marveč pravijo enostavno, da so Avstrijci. / Iz obzirnosti do čitateljev in do bratov Slovencev nečemo na drobno opisovati grozot zločinov, ubojev, detomorov in gnusob, ki se doigravajo v slovenski naselbini. Za takšno opisovanje bi bilo potrebno realistično pero Emila Zole. Naglašati pa moramo, da smatramo žensko izseljevanje za narodno katastrofo za Slovence v goriškem in tržaškem okrožju.*«⁵⁸

Čeprav članek pripisuje »dober del te ženske pokvarjenosti temeljnemu pomanjkanju kulture in vzgoje in sebičnemu izrabljanju stanodajalcev«, poudarja, »da je prvi izvor vsega zla v domovini in da je tamkaj treba zdravnika, a ne tu: tu razjeda telo rak, a za to bolezen ni drugega zdravila nego smrt to je prenehanje izseljevanja«.

V nadaljevanju članka se obtožbe, grajanje in moraliziranje združijo z nenavadno »liberalno« razpravo o svobodi: »*Sprožili smo to vprašanje, da o njem izvedo pravi rodoljubi, a žilavi slovenski narod, ta naš ljubljani brat, bo brez dvojbe skoro našel zdravilo temu zlu ... / Prava, resnična socialna svoboda obstoji v tem, da vsak poedinec in vsaka skupina čuti v sebi posebljeno potrebo, da se ne samo bori proti vsakemu tiranstvu in trga okove, ki omejujejo svobodo mišljenja in vesti, marveč da se nevtrudno vpira vsaki gnusobi, predvsem pa pohlepu egoizma, ki prezira čast in človeško dostojanstvo. / A mi smatramo zatirane in egoiste vse tiste, ki gonijo svoje žene in hčerke v tujino samo zato, da jim preskrbljujejo sredstva za razkošno in brezbrizno življenje, ne ozirajoč se za sramoto, ki s tem pada na obraz vsega nedolžnega naroda. / Vsak poedinec ima pravico, da brani svojo čast in to pravico imajo tudi narodi. / Tudi narod slovenski ima pravico, da se z vsemi mogočimi sredstvi upre takim gnusobam. / Družabna svoboda je relativna in omejena; ona sme trpeti individualno svobodo samo dotle, dokler le – ta ne omejuje tuje svobode, tuje časti in vzajemnih družabnih zvez. / A oni ljudje iz goriške in tržaške okolice, ki tirajo na brezdušen način svoje žene in hčere preko morja, omejujejo svobodo in škodujejo časti slovenskega naroda; s tem pa je omejen v svoji svobodi tako narod kakor tudi posameznik.*«⁵⁹

Če smo imeli v klerikalnem diskurzu opraviti s podobami moških kot pasivnih, kot tistih, ki brez žena padejo v vsemogoče skušnjave, je v liberalnem diskurzu njihova vloga precej drugačna. Moški so tu tisti, »ki gonijo svoje žene in hčerke v tujino samo zato, da jim preskrbljujejo sredstva za razkošno in brezbrizno življenje,

⁵⁸ Izseljevanje Slovenk v Egipt IV, *Slovenski narod*, 14. 5. 1910, str. 2.

⁵⁹ Izseljevanje Slovenk v Egipt IV, *Slovenski narod*, 14. 5. 1910, str. 2.

ne ozirajoč se za sramoto, ki s tem pada na obraz vsega nedolžnega naroda«. Moški torej tu niso predstavljeni le kot aktivni, ampak na njih leži tudi krivda za »sramoto nedolžnega naroda«. Ta »liberalna« razprava o svobodi, ki se zmeša in konča s pozivom »zdravemu poštenemu slovenskemu ljudstvu«, »svobodnemu, poštenemu in rodoljubnemu človeku«, da naj prepreči »to strahovito zlo, ki toliko škodi dobremu glasu in ugledu naših bratov Slovencev«, se tako obrača predvsem na moške: *»Dolžnost je torej vsakega svobodnega, poštenega in rodoljubnega človeka, a tak je celokupni narod slovenski, da razbije z vso odločnostjo vse predsodke in vse nepotrebno tiranstvo pokvarjenih elementov v poedinih krajih, ker so ti predsodki, ta nasilstva škodljiva ne samo z individualnega, marveč tudi s socialnega in narodnega stališča. / Vsi Slovenci se morajo do zadnjega moža zbrati in združiti v neizprosno borbo proti taki nepotrebni in škodljivi svobodi poedincev, ker je ta svoboda protidružabna, ker je proti narodna, ker zastrepnja dobre navade, ker onečašča narodno ime in izrodjuje pleme, zakaj v taki svobodi posamnikov je kal in seme dekadence. / Priobčili smo to vrsto člankov o izseljevanju Slovenk v Egipt, da pokažemo slovenski javnosti nevarno rak-rano na našem narodnem telesu, za katero je doslej vedel le malokdo. / Primorski rodoljubi, primorsko narodno časopisje naj sedaj s svoje strani stori svojo narodno in socialno dolžnost!«⁶⁰*

»Rak-rane« torej niso odkrili in k njenemu zatrtju hujskali le klerikalci, konservativci, temveč, kot smo pravkar slišali, nič manj goreče in zavzeto tudi liberalci, sicer domnevni zagovorniki »svobode«. Pri vprašanju svobode aleksandrink pozivajo »v neizprosno borbo proti taki nepotrebni in škodljivi svobodi poedincev, ker je ta svoboda protidružabna, ker je proti narodna, ker zastrepnja dobre navade, ker onečašča narodno ime in izrodjuje pleme, zakaj v taki svobodi posameznikov je kal in seme dekadence«. A anonimni pisec oziroma prevajalec v *Slovenskem narodu* (kot že rečeno, *Slovenski narod* naj bi zgolj prevedel članek iz zadrškega *Narodnega lista*) odkrije to rano na drugem telesu, kot jo pisec »Raka na telesu primorskega ljudstva«: prvi »na našem narodnem telesu« in drugi »na telesu primorskega ljudstva«, ki ga bržkone vidi ali hoče videti predvsem kot *verno* ljudstvo. Moraliziranje – ki povsem prežema oba članka, v slednjem stoji na okopih vere, v prvem pa je v prvih bojnih vrstah »rodoljubja«. A pri obeh moraliziranje preraste v pravo »moralno paniko« z gorečimi pozivi, moralnimi kategoričnimi zahtevki, grajami in uporabo zelo ekspresivnega in v številnih primerih zelo podobnega, če ne kar identičnega besednjaka: »ustaviti zlo«, »preprečiti zlo«, »rak(-rana) na telesu ...«, »zastrepljanje«, »onečaščenje«, »gnusoba«, »gniloba« itd.

V družbi druge polovice 19. stoletja, ki je razmišljala vse bolj nacionalno, je dobilo (ne)častno obnašanje žensk (ki je bilo seveda v veliki meri povezano z ohranjanjem čistosti krvi) novo težo. Kot piše Marta Verginella, »nacionalno zamišljena družba od žensk ni pričakovala, do bodo s spolno vzdržnostjo ohranjale le čistost svojega telesa in častitost družine, temveč tudi čistost in častitost nacionalne skupnosti, ki so ji pripadale. Nečastno obnašanje mater, sester, žena in hčera je v času vse bolj nacionalno čuteče družbe začelo ogrožati bit naroda in

⁶⁰ Izseljevanje Slovenk v Egipt IV, *Slovenski narod*, 14. 5. 1910, str. 2.

zmanjševati sposobnosti kljubovanja nacionalnemu vplivu. Ženske, ki so prestopile nacionalne meje in zahajale v tuje okolje [...], so pomenile grožnjo narodnega odpadništva.«⁶¹ Kot piše Barbara Henks za nemške gospodinjske pomočnice na Nizozemskem: »Dekleta brez starševskega nadzora so bile stalno izpostavljene skušnjavam, ki niso bile nevarne le zanje, temveč tudi za javno moralo in ugled nemške ženske v tujini.«⁶²

Tudi Gabrščka, h kateremu se vračamo, bi bržkone lahko označili za rodoljuba, za pripadnika skupnosti, ki je razmišljala vse bolj nacionalno in ki se je prepoznavala v konceptu nacionalne častnosti in čistosti. A vendarle njegovega pisanja in odnosa do aleksandrinke ne pojasnimo dobro, če ga opišemo *le* kot »rodoljuba«, ki v *Slovenskem narodu* trosi liberalne, narodno-hujškaške pozive. A da bi bolje razumeli njegov odnos do aleksandrinstva, moramo pogledati njegovo dejavnost, misijo, ki jo opiše v nadaljevanju članka.

Po kratkem izvornem uvodnem besedilu Gabršček dobesedno povzame pisanje *Slovenskega naroda* (izpusti le zadnji del članka, katerega smo v celoti objavili zgoraj). Po tem *copy-paste*, ki, mimogrede, v slovenskem časopisju obravnavanega obdobja ni bil nič nenavadnega,⁶³ spet nadaljuje »izvirne dopise«: »Zadrski 'Narodni List' je brez ovinkov, brez olepšav, da brezobzirno in naravnost drastično opisal našo sramoto v Egiptu. – In ob sklepu apeluje na primorske rodoljube in na narodno časopisje, naj sedaj s svoje strani storijo svojo narodno in socialno dolžnost. [...] 'Narodni List' ni povedal nič takega, kar bi ne bilo neznano. Tekom 21 let svojega delovanja v Gorici sem se moral često baviti s posamičnimi slučajji v Egiptu, ki spadajo v to opisano sliko. Celo na raznih javnih shodih je prišlo v razgovor neko zlo, katero je dobilo značilno ime – aleksandrinstvo. In često so se oglašali starši, ki so iskali pomoči, da bi našli svojo 'izgubljeno hči', često tu doma že omoženo. Koliko je že bilo slučajev, da je bila marsikatera naša ženska izvabljenka iz Egipta dalje v Orient, prodajali so jih od mesta do mesta, kjer so ginile žalostne smrti, naše občine pa so ječale pod težo bolniških troškov, katere je bilo treba vračati avstrijskim konzulatom itd. itd. Kdo naj opisuje vse to grozno zlo, vso to našo sramoto [izvirni poudarek]?«⁶⁴

Leta 1906, kot piše Gabršček v nadaljevanju, se je »začel temeljito baviti z vprašanjem: Kako odpomoči temu zlu?« In sicer, treba je »paziti, da [dekleta] ne padejo v roke zapeljivcev in zločinskih špekulantov ter ... imeti jih tudi v Egiptu neprestano pod nadzorstvom«. Kot poudarja: »Malo besed, a velikanska naloga!« Gabršček je izdelal »do podrobnosti načrt«, ki vključuje ustanovitev »po obliki povsem nedolžno – podporno društvo, ki pa ima v pravih prikriti najboljše najobsežnejši delokrog«, »dobrega uradnika in zdravnika« v Aleksandriji, »ki dejanski stojita društvu na čelu«, tesno sodelovanje društva s konzulatom in neprestane »dotike z domovino«. Kot lahko beremo v nadaljevanju, je ta skrb za dekleta nerazdružljivo

⁶¹ Verginela, *Ženska obrobja*, str. 16. Za širši konceptualni in zgodovinski okvir v tej smeri glej Yuval-Davis, *Spol in nacija*.

⁶² Henks, *Maids on the Move*, str. 228.

⁶³ Mlekuž, »Ostrupljanje s klobaso«, str. 30–41.

⁶⁴ Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 7. 6. 1910, str. 1.

povezana tudi z nadzorom nad njimi: »Ko se odpravlja v Egipt kaka žena ali dekle, ji da župan (učitelj, duhovnik) ta navodila: V Aleksandriji jo bodo že čakali zastopniki našega podpornega društva in jo odvedejo v Azil Franca Jožefa, (ki je bil ustanovljen baš v tak namen in je bil takrat še docela v slovenskih rokah).⁶⁵ Ko nastopi naša ženska kako službo, postane takoj članica podpornega društva in uživa vse dobrote v slučaju bolezni in smrti. Preskrbljene bi bile torej v premnogih takih slučajih, ki sicer vzročajo rodnim občinam velikanske preglavice in troške. Ali kar je neizmerne važnosti ... je nadzorstvo, ki bi ga vršilo naše društvo po svojih organih in tistih, ki bi šli na roko. Naše ženske bi vedele in čutile, da so tudi v tujini pod kontrolo in da utegnejo stariši, sorodniki, domača občina ... izvedeti vsak nedovoljen korak. Doslej se je čutila vsaka ženska prosta, povsem sama zase med tujim svetom, kakor hitro je stopila v Trstu na parobrod. Poslej bi bilo to vse drugače. Z natančnimi navodili bi odšla iz domovine in ves čas bi se čutila v domačem krogu, kjer čuje nad njimi prijazno, pazno, da strogo oko takih organov, ki bi znali vspešno poseči v njihovo usodo.«⁶⁶

Andrej Gabršček je v nadaljnjih dopisih načel debato, ki jo imenuje »kupčevanje s človeškim mesom«. »Odposlanec dunajske »Oesterreichische Liga zur Bekämpfung des Mädchenhandels« [avstrijska liga proti trgovini z dekleti]« predstavi svoje delovanje v smeri uresničitve tega »do podrobnosti izdelanega načrta«. Odposlanec, ki je zelo skritiziral nedelovanje avstrijske vlade na tem področju, je zelo pohvalil Gabrščkov načrt in predlagal vključitev »Lige«, o kateri se je Gabršček na dolgo in široko razpisal (»ker Angleži in Francozje imajo v vsem Orijentu izborna organizacijo proti kupčiji z dekleti«).⁶⁷ »Liga«, kot piše Gabršček, po posredovanju odposlanca, »da [...] na razpolago v Egiptu in na vsem Orijentu ves svoj aparat in svoja zavetišča«. Po tem podrobnem opisu načrta sodelovanja Lige in »našega podpornega društva« podrobno opiše »informacijske korake, pogovore in dogovore z vsemi možnimi krogi v Aleksandriji, Kajiri in celo v Loxoru«, kamor je odpotoval februarja 1907. Obsežen dopis, ki sledi, kaže na to, da je bil Gabršček zelo narodno zaveden, narodno čuteč, »rodoljuben« mož, ki ne le kritizira nedelovanje in brezbriznost avstrijskega konzula v Aleksandriji (sicer Madžara) do slovenske skupnosti, temveč tudi pogosto poudarja »velikansko važnost, ki bi jo imela za nje [»rojake v Egiptu] in za vse Slovence nova organizacija v Egiptu« (poudari pomen organizacije pri učenju slovenskega jezika). Sledi opis delovanja po vrnitvi iz Egipta marca 1907, kjer je, kljub »polno zastalega dela, ki je moralo čakati«, »brez odlašanja nadaljeval v Egiptu dozorele načrte o naših tamošnjih kolonijah«,

⁶⁵ Azil Franca Jožefa, ki je nastal leta 1894 ob finančni podpori bogatejših avstrijskih priseljencev (med pobudniki je bil tudi frančiškanski pater Beniger Snój), je bil namenjen služkinjam iz vse Avstro-Ogrske, toda vanj so se zatekale predvsem migrantke iz Avstrijskega primorja. V njem so se namestile v času brezposelnosti ali bolezni (Verginella, *Aleksandrinke med mitom*, str. 157).

⁶⁶ Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 7. 6. 1910, str. 1.

⁶⁷ Gre najverjetneje za International Bureau for the suppression of Traffic in Women and Children – krovno organizacijo združenj za odpravo suženjstva, ki je v Egiptu ustanovila tri podružnice in ki jo je vodila British National Vigilance Association (Biancani, *International Migration and Sex*). O nekaterih dejavnostih avstrijske Lige glej opombo številka 26.

ki pa se ne uresničijo, ker »država pa ni imela 10.000 K za začetek«. Svoj obsežni dopis konča: »Naša mizerija, naša sramota, naša žalost v Egiptu – je velika, pomoč težavna. [...] Naloga, katere sem se bil lotil, je pač tako ogromna, da je treba združenih sil, veliko žrtev in dela, ako jo hočemo izvršiti. Zato apelujem na vse rodoljube, bodisi tega ali onega političkega stremljenja, da s pozornostjo prečitajo moje članke, jih uvažujejo in razmišljajo, kako bi se dali izvršiti lepo in na široko zasnovani načrti – Umeje se, da več oči več vidi, da torej utegne marsikdo imeti še kako dobro misel: Prav, na dan ž njo, razmišljajmo, – delajmo!«⁶⁸

Gabrščkovo misijo v Egipt, ki bržkone nekoliko štrli iz zanimanja za časopisne podobe aleksandrin, objavljam zato, ker kaže, da je bil odnos do izseljevanja žensk, vsaj v določenih krogih, v veliki meri odvisen od nekaterih zgodovinsko zelo specifičnih okoliščin in diskurzov. Takšen diskurz ali bolje skrb buržoaznih reformatorjev širom Evrope je bila od konca 19. stoletja, kot jo Gabršček imenuje, »kupčevanje s človeškim mesom«. Kot piše Francesca Biancani: »Aktivisti, ki so si prizadevali za čistost, in tisti, ki so se borili za odpravo sužnjelastništva, so skupaj oblikovali močno propagandno kampanjo in objavili številne letake in publikacije, ki so prikazovali trgovino v najbolj umazanih in najpoltenejših barvah. Nesrečne ženske in prevarana neumna dekleta, predvidoma dejanski primerki 'šibkih' žensk in spodobnosti ter morale delavskega razreda, so se spremenile v simbol nevarnega političnega in družbenega nereda.«⁶⁹

Vprašanje, v kakšni meri je bil Andrej Gabršček pod vplivom te obsedene skrbi za »kupčevanje s človeškim mesom«, ostaja odprto. A kot priča njegovo podrobno in zelo naklonjeno opisovanje »Lige«, mu ta skrb evropskih buržoaznih reformatorjev, ki jo Judith Walkowitz v primeru Britanije označi za pravo »kulturno paranojo«, najbrž ni bila tuja.⁷⁰ Kot se zdi, se je v primeru tega »velevažnega vprašanja« buržoazna skrb pomešala z njegovo »rodoljubnostjo«, ki pa je zanelila le »goreče« besede oziroma je Gabrščku kljub resnemu angažmaju uspelo le »temeljito pokazati, kje je izvor tega velikega zla in kako bi se dalo to veliko zlo iztrebiti«. ⁷¹ Če si na koncu vendarle dovolimo nekoliko širši pogled na Gabrščkovo misijo, potem lahko pritrdimo Foucaultovemu produktivnemu razumevanju oblasti. Oblast ne le graja in prepoveduje, ne govori le, česa ne smemo, ampak nam tudi omogoča, da lahko stvari počnemo.⁷² In Gabrščkova misija je bržkone zelo dober primer za to.

⁶⁸ Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, 14. 6. 1910, *Soča*, str. 1.

⁶⁹ Biancani, *International Migration and Sex*, str. 109–133.

⁷⁰ Walkowitz, *Prostitution and Victorian Society*, str. 247.

⁷¹ Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 31. 5. 1910, str. 1. Ni odveč omeniti, da je Gabršček (kar najbrž njegov angažma postavlja v povsem drugo luč) pod psevdonimom Roščin v *Slovanskem svetu* leta 1894 objavil serijo člankov z naslovom »Žensko vprašanje«, v katerih se je zavzemal za žensko izobraževanje, za drugačno vzgojo deklet in odpravo dvojne morale v meščanskih zakonih (glej Mihurko-Poniž, *Evine hčere*, str. 174).

⁷² Oblast je po Foucaultu (*Vednost – oblast – subjekt*, str. 114) »celotna struktura delovanj, ki merijo na možna delovanja; oblast spodbuja, inducira, zapeljuje, lajša in otežuje; v skrajni točki prisiljuje ali popolnoma prepove; vendar je vselej način delovanja na delujoči subjekt ali na delujoče subjekte na temelju njihove dejavnosti ali sposobnosti zanjok«.

Zaključek

Odgovor na v uvodu zastavljeno vprašanje je prej podoben naključnim skicam kot pa pregledni in sistematični razstavi del. Te ekspresivne, ne prav številne skice, ki smo jih razstavili, govorijo o tem, da so bile aleksandrinke »javni problem«, ki je zakuhal vroče razprave in ki so ga različni *pisci*, *javni možje* različno problematizirali. Debata o aleksandrinkah torej ni bila monolitna, a tudi ni opazno segla zunaj dveh temeljnih stebrov razpravljanja: vere in narodnosti – obeh močno zabeljenih z moraliziranjem. Katoliški diskurz je pojav obsojal in grajal predvsem zato, ker je bil poguben za družino in vero. Za katoliško navdahnjene pisce, javne možje, ki so poveličevali materinsko vlogo, je bila prvenstvena naloga žensk reproduktivna, zanemarjanje materinskih dolžnosti in s tem vsakršno udejstvovanje zunaj doma je pomenilo velik greh. Liberalen diskurz, ki je bil prav tako kot klerikalen moralističen in obtoževalen, pa je skrbela predvsem častitost in čistost naroda. V nacionalno zamišljeni družbi so bile ženske, ki so prestopale nacionalne meje, grožnja narodni čistosti.

S Foucaultom lahko rečemo, da je »politična ekonomija resnice« vedno predmet političnih razprav in družbenih konfrontacij.⁷³ Ali, kot pravi Lisbet van Zoonen, spol je vedno podvržen boju za definicije. A ta boj seveda ne pomeni, kot poudarja avtorica, da so vanj vključeni enakovredni nasprotniki, saj imajo različni družbeni akterji in skupine različno moč (samo)definiranja.⁷⁴ Razprava o aleksandrinkah je bila seveda razprava moških (tudi v anonimnih člankih je znan spol pisca). Če smo rekli, da so bile aleksandrinke »javni problem«, potem to pomeni, da so bile »moški problem«. Časopisje je bilo, kot izrazito javno polje, polje moških. In ženske so bile tisti del prebivalstva, o katerem so se v javni debati dolgo, skoraj vse do konca 19. stoletja, izražali le moški.⁷⁵ V »to politično ekonomijo resnice« torej niso bile vključene aleksandrinke oziroma so bile njen objekt, in ne subjekt.

Toda koliko so bili moški pisci tudi subjekti te »politične ekonomije resnice«? Vsakdo, ki je pisal o aleksandrinstvu, je moral določiti nekakšen *vis-a-vis* položaj pojavu. Vsak pisec, *moški* subjekt, ki se je izjavljal o pojavu, je seveda to počel na svojevrsten in enkraten način. A nič od tega se ne zgodi v abstraktnem. Vsaka izjava se je, poleg tega, da se je priključila drugim izjavam, občinstvom,

⁷³ Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 63. »Politična ekonomija resnice« je v sodobnih družbah po Foucaultu zaznamovana z naslednjimi potezami: resnica sloni na znanstvenem diskurzu in institucijah, ki ga proizvajajo; podvržena je neprestanemu političnemu in ekonomskemu spodbujanju; je opredeljena z ogromno razširjenostjo in potrošnjo (skozi izobraževalne in informacijske aparate); producira se pod nadzorom velikih političnih in ekonomskih aparatov (univerza, vojska, tisk, mediji); je predmet političnih razprav in družbenih konfrontacij (t. i. ideološki boji). (Foucault, *Vednost – oblast – subjekt*, str. 73)

⁷⁴ Zoonen, *Feminist media studies*, str. 39.

⁷⁵ Glej Vodopivec, *Kako so ženske*; Mihurko-Poniž, *Evine hčere*. Kot že rečeno, se debata dogaja že v času, ko so začele ženske stopati v javno življenje in se tudi oglašati v časopisih (glej Vodopivec, *Kako so ženske*; Mihurko-Poniž, *Evine hčere*; za časopisje na Goriškem glej Testen, *Hišne pomočnice*). Mimogrede, od leta 1897 pa je v bližnjem Trstu izhajal tudi prvi ženski časopis *Slovenka*.

institucijam idr., nanašala, sklicevala na določen predhodni diskurz, na določen režim samoumevnosti, vednosti, resnice. Če torej parafraziramo Marxa: Ljudje, moški, delajo svojo lastno resnico, toda ne delajo je, kakor bi se njim zljubilo, ne delajo je v okoliščinah, ki so si jih sami izbrali, temveč v okoliščinah, na kakršne so neposredno zadeli, kakršne so bile dane in ustvarjene s tradicijo.⁷⁶ Diskurzi se, kot je vztrajal Foucault, manifestirajo in artikulirajo znotraj objektivnih (z)možnosti, njihova produkcija se neizbežno opira na institucionalno in drugo objektivno osnovo. Krepi in uvaja jo cel sistem dejavnosti, institucij, področij, praks idr., ki se v različnih situacijah različno aktivirajo, vedejo, odzivajo.⁷⁷ Odnos do aleksandrinstva »rodoljuba« Andreja Gabrščka govori tudi ali predvsem o tem, da razpravljanja o aleksandrinstvu ne smemo razumeti le v togih diskurzivnih okvirih, torej v okvirih liberalno-klerikalnih razlik. Ta odnos so krojile, kot kaže misija »rodoljuba«, tudi številne družbene, kulturne in druge okoliščine.

Začetno vprašanje vprašanje iz zadnjega odstavka torej lahko prevedemo, razširimo v naslednje: kakšna »oblastva so *morala* korigirati spokornišvo burno živeče Aleksandrinke«? A če s Foucaultom »oblastva«, oblast razumemo kot *nekaj*, kar »nima bistva, nima neke substance, da bi se dalo izluščiti njen »kaj«, a kljub temu deluje, je zgolj v delovanju«,⁷⁸ potem je to vprašanje *napačno* zastavljeno. Oblast torej ni nekaj celovitega in koherentnega, njeno bistvo je v delovanju, v njenih učinkih. Torej, »[o]blastva morajo korigirati spokornišvo burno živeče Aleksandrinke«. *Videant concules!*

Viri in literatura

Časopisni viri

- Domače novosti, *Domovina*, 4. 8. 1932, str. 7.
 Članom in prijateljem Vodnikove družbe, *Domovina*, 5. 5. 1932, str. 1.
 Razne vesti, *Edinost*, 2. 4. 1890.
 Vesti iz Goriške. Aleksandrinke, *Edinost*, 19. 2. 1907, str. 3.
 Vesti iz Goriške. Aleksandrinke, *Edinost*, 1. 3. 1907, str. 3.
 Milijoni Karoline Prahove, *Jutro*, 9. 10. 1934, str. 3.
 O nekaterih jezikovnih grehah, *Mladika*, 1934, št. 12, str. 466.
 Ne v Aleksandrijo!., *Primorski list*, 10. 5. 1897 in 20. 5. 1897, str. 66–67 in str. 74.
 Slovenci v Aleksandriji, *Slovenec*, 26. 11. 1904.
 Izseljevanje Slovenk v Egipt I., *Slovenski narod*, 10. 5. 1910, str. 1–2.
 Izseljevanje Slovenk v Egipt IV., *Slovenski narod*, 14. 5. 1910, str. 2.
 Dopisi. Iz goriške okolice, *Soča*, 18. 7. 1884, str. 2.
 Domače in razne novice, Trgovina z dekleti v Avstriji, *Soča*, 31. 10. 1903, str. 2.
 Rak na telesu primorskega ljudstva I, *Soča*, 28. 3. 1890, str. 1–2.
 Rak na telesu primorskega ljudstva II, *Soča*, 3. 4. 1890, str. 1.
 Iz goriške okolice, *Soča*, 6. 6. 1890, str. 1–2.

⁷⁶ Marx, *Izbrana dela*, str. 452. Resnica je pri Marxu zgodovina.

⁷⁷ Foucault, *Arheologija vednosti*, str. 28.

⁷⁸ Dolar, *Vednost – oblast – subjekt*, str. VII–XXXV, XVII.

- Biljana, 7. maja. (Gospodu J. Vodopivcu v Rimu – v obrambo, članka »Rak na telesu primorskega ljudstva«, »Soča t. 1. Št. 13 in 14.«, *Soča*, 23. 5. 1890, str. 1–2.
- Na znanje, *Soča*, 14. 2. 1907, str. 3.
- Gosp. Andrej Gabršček, 7. 3. 1907, str. 2.
- Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 31. 5. 1910, str. 1–2.
- Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 7. 6. 1910, str. 1–2.
- Naša sedanost in naša bodočnost v Egiptu, *Soča*, 14. 6. 1910, str. 1–2.

Literatura

- Accati, Luisa, *Pošast in lepotica. Oče in mati v katoliški vzgoji čustev*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.
- Anderson, Benedict, *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.
- Bahovec, Tina, »Pomočnica naj je možu ne samo v družini, marveč tudi v večjem, narodnem življenju«. Podobe koroških Slovenk in Slovencev v medvojnem času. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* 11, 2, 2004, str. 83–100.
- Baskar, Bojan, Spremnja študija. Od aleksandrink do Aleksandrije. *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013, str. 135–152.
- Biancani, Francesca, International Migration and Sex Work in Early Twentieth-Century Cairo. *Globalization and the Making of the Modern Middle East*. London: I. B. Tauris, 2014, str. 109–133.
- Dolar, Mladen, Spremnja beseda. *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt, 1991, str. VII–XXXV.
- Drnovšek, Marjan, *Pot slovenskih izseljencev na tuje, Od Ljubljane do Ellis Islanda – otoka solza v New Yorku, 1880–1924*. Ljubljana: Založba Mladika, 1991.
- Drnovšek, Marjan, Izseljenske v očeh javnosti. *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september – 2. oktober 2004*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 383–393.
- Foucault, Michel, *Vednost – oblast – subjekt*. Ljubljana: Krt, 1991.
- Foucault, Michel, *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.
- Gabršček, Andrej, *Goriški Slovenci. Narodne, kulturne, politične in gospodarske črte*. Ljubljana: samozaložba, 1932.
- Henks, Barbara, Maids on the Move. *Women, Gender and Labour Migration. Historical and Global Perspective*. London in New York: Routledge, 2001, str. 224–241.
- Jogan, Maca, *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2001.
- Yuval-Davis, Nira, *Spol in nacija*. Sophia: Ljubljana, 2009.
- Kalc, Aleksej, Le migranti di ieri: Caratteri delle migrazioni femminili della Venezia Giulia tra continuità e mutamento. *Il lavoro femminile tra vecchie e nuove migrazioni: Il caso del Friuli Venezia Giulia, (Saggi)*. Roma: Ediesse, 2009, str. 43–58.
- Kalc, Aleksej, Aleksandrinke: Izstopajoči pojav na kompleksnem migracijskem prizorišču. *Po aleksandrijskih poteh*. Trst: Edizioni Università di Trieste, 2011, str. 199–219.
- Kalc, Aleksej, Vidiki razvoja prebivalstva Goriške-Gradiške v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. *Acta histriae* 21, 4, 2013, str. 1–24.
- Kalc, Aleksej, 2015. Migration Movements in Goriška in the Time of Aleksandrinstvo. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*. Göttingen: V&R unipress, 2015, str. 49–72.
- Koprivec, Daša, Aleksandrinke – življenje v Egiptu in doma. *Etnolog* 16, 2006, str. 97–115.
- Koprivec, Daša, Egiptovski otroci in njihove varuške aleksandrinke. *Etnolog* 18, 2008, str. 167–186.
- Koprivec, Daša, Pričevanja otrok aleksandrink o življenju v Egiptu v prvi polovici 20. stoletja.

- Etnolog* 19, 2009, str. 99–116.
- Koprivec, Daša, Podoba aleksandrinke dojlje. *Historični seminar* 9. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 55–73.
- Koprivec, Daša, Migracije otrok aleksandrink od tridesetih do šestdesetih let 20. stoletja. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje: Kulturnozgodovinski vidik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 43–52.
- Koprivec, Daša, *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Lovrenčič, Joža, Kralj Ignacij. V: *Slovenski biografski leksikon 1925–1991. Elektronska izdaja*. Ljubljana, SAZU. <http://nl.ijs.si/fedora/get/sbl:1262/VIEW/>, 2009.
- Makuc, Dorica, *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1993.
- Marušič, Branko, Slovenski periodični tisk na Goriškem. *Jadranski koledar 1987*. Trst: ZTT, 1988, str. 223–232.
- Marušič, Branko, *Primorski čas pretekli: prispevki za zgodovino Primorske*. Koper, Trst, Gorica: Lipa, Založništvo tržaškega tiska, Goriški muzej, 1985.
- Marx, Karl, *Izbrana dela v petih zvezkih. III zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979, str.445–574.
- Mihurko Poniž, Katja, *Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici, 2009.
- Mihurko Poniž, Katja, Reprezentacije aleksandrink v prozi Marjana Tomšiča. *Dve domovini* 34, 2011, str. 47–62.
- Miklavčič-Brezigar, Inga, Od Goriške do Afrike v spomin na aleksandrinke. *Zgodovina v šoli* 12, 1–2, 2003, str. 26–31.
- Milharčič Hladnik, Mirjam, Aleksandrinke between Past and Present. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*. Göttingen: V&R unipress, str. 11–38, 2015.
- Mlekuž, Jernej, »Ostrupljanje s klobaso«. Nekaj ugrizov v klobčič kranjske klobase in narodnega ponosa, zvit v slovenskem časopisju od pomladi narodov do konca prve svetovne vojne. *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* 20, 1, 2013, str. 30–41.
- Nežmah, Bernard, *Časopisna zgodovina novinarstva. Na Slovenskem med letoma 1797–1789*. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
- Pečnik, Karol, Slovenci v Egiptu. *Koledar družbe sv. Mohorja* 28, 1902, str. 51–57.
- Sieder, Reinhard, *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis, ZRC SAZU, 1998.
- Studen, Andrej, Ženska naj se drži kuhalnice. *Historični seminar*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1994, str. 149–164.
- Škrlj, Katja, Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke: Demitizacija aleksandrink. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, str. 143–189.
- Testen, Petra, *Hišne pomočnice – žensko delo v mreži narodnih in socialnih odnosov na Goriškem v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta v Ljubljani [doktorska disertacija], 2010.
- Škrlj, Katja, Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke: Demitizacija aleksandrink. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, str. 143–189.
- Verginella, Marta, *Ženska obrobja: Vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Delta: Ljubljana, 2006.
- Verginella, Marta, Aleksandrinke med mitom in resničnostjo. *Le rotte di Alexandria, Po aleksan-*

- drijskih poteh*. Trst: Edizioni Università di Trieste, 2011, str. 163–176.
- Vodopivec, Peter, Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje: prispevek k zgodovini žensk v slovenskem prostoru (1848–1900). *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* 1, 2, 1994, str. 30–44.
- Walkowitz, Judith, *Prostitution and Victorian society: Women, class, and the state*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2001.
- Wingfield, Nancy, Destination: Alexandria, Buenos Aires, Constantinople; “White-Slavers” in Late Imperial Austria. *Journal of the History of Sexuality* 20, 2, 2001, str. 291–311.
- Zoonen, Liesbet van, *Feminist media studies*. London, New Delhi: Thousand Oaks, Sage, 1994.

SUMMARY

“The Authorities Must Rectify the Repentance of an *Aleksandrinka with a Wild Life*”.

Newspaper Truths on *Aleksandrinke* and *Aleksandrinstvo* before World War I

Jernej Mlekuž

This text answers the question what truths were spread about *aleksandrinstvo* and the *aleksandrinke* in the Slovene press at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century. The newspaper truths, as we study them in this paper, uncover how within the discourses, according to Foucault “carriers of specific effects of the authority”—which in themselves are neither true nor untrue, effects of truth are produced. With this “production of truth” we have limited ourselves to two groups of articles, which probably best articulate a specific attitude towards the phenomenon. The first group is based on the article “*The Cancer on the Body of the Primorska People*”, published in 1907 in the Gorica’s conservative paper *Soča*, representing the catholic, conservative view of the *aleksandrinke* and chides the phenomenon, mostly because it is damaging to the family and the religion. The second group shows the attitude of the selected liberal press in 1919 (*Slovenski narod* and *Soča*) towards *aleksandrinstvo*, which could be—just like the conservative stance—very moralistic and accusing, with the difference that its interests were virtue and purity of the nation. Alongside with the liberal discourse, we present the mission of the “patriot” Andrej Gabršček to Egypt, which explains that the attitude towards *aleksandrinstvo* is not to be understood strictly in the scope of the local liberal-conservative disputes, because it was shaped by some wider social and cultural circumstances and discourses, e.g. in Gabršček’s case at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century the concerns of the European bourgeois reformers about the white slave trade. The debate on *aleksandrinke* was thus not monolithic, yet it did not noticeably extend beyond the two pillars of discourse: religion and nation—both heavily seasoned with moralising.